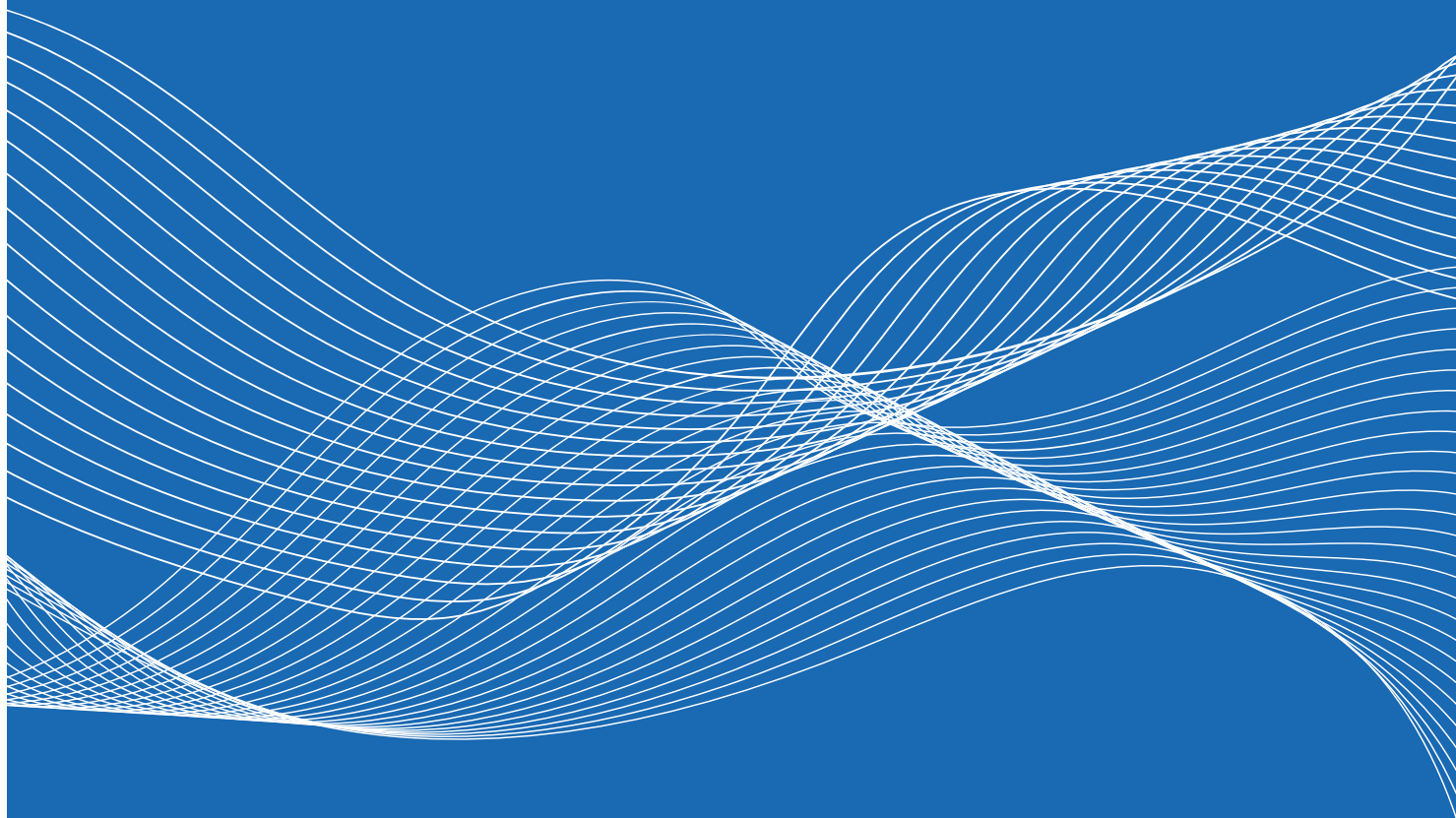

Górnośląsko-Zagłębiowska
Metropolia

Metropolitalna Szkoła Prototypowania

Wnioski z testowania prototypu
dla Zielonej Stefy Nauki
w Katowicach

METROPOLITALNA SZKOŁA PROTOTYPOWANIA

„LABORATORIUM RAWA”

Wnioski z testowania prototypu dla Zielonej Stefy Nauki w Katowicach

opracowanie: mgr inż. arch. Paweł Jaworski

współpraca: mgr inż. arch. Aleksandra Hantkiewicz-Lejman

Wydział Zrównoważonej Mobilności, Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia

Zamawiający: Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia

Katowice, 31 stycznia 2023 r.

SPIS TREŚCI

1. IDEA PROJEKTU „LABORATORIUM RAWA”	2
2. WYWIADY POGŁĘBIONE	7
2. SPACERY BADAWCZE	14
2.1. Spacery otwarte	14
2.2. Spacer zamknięty.....	15
3. ANKIETA GRAFICZNA	18

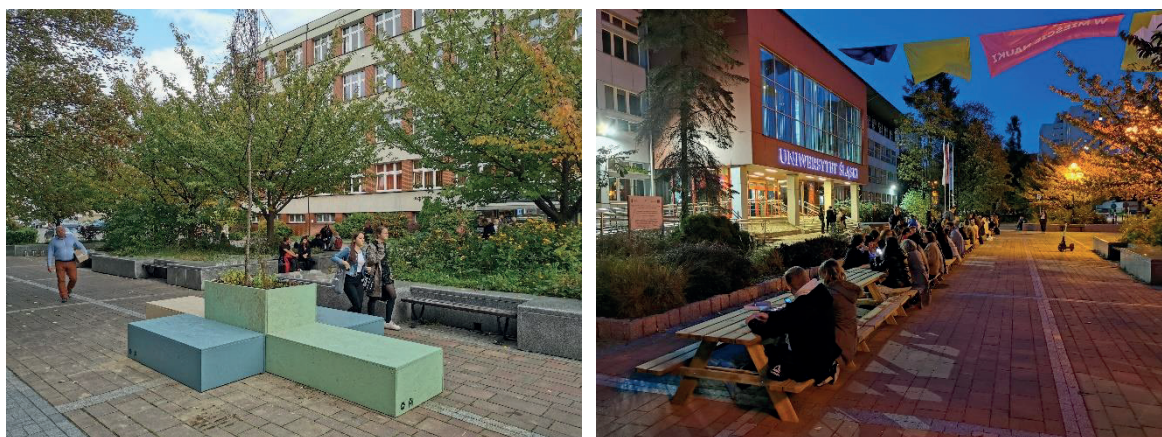
1. IDEA PROJEKTU „LABORATORIUM RAWA”¹

Katowice w 2024 roku staną się Europejską Stolicą Nauki. Z tej okazji na kampusie Uniwersytetu Śląskiego stworzyliśmy prototyp miejsca zielonego i bezpiecznego. W ten sposób chcieliśmy sprowokować do rozmów o przyszłym funkcjonowaniu i zagospodarowaniu obszaru uczelni oraz przecinającej go doliny Rawy ludzi, którzy z tych terenów korzystają codziennie lub okazjonalnie.

Na czym polegały przekształcenia?

Prototyp zorganizowany był wokół potrzeb użytkowników pieszych – członków społeczności uniwersyteckiej, osób pracujących lub studiujących w tej instytucji, a także mieszkańców, którzy wypoczywają nad rzeką lub przemierzają się wzdłuż jej koryta.

Realne zmiany nastąpiły na fragmencie ulicy Pańki oraz pieszym odcinku ulicy Bankowej, będącej obecnie głównym placem uniwersyteckim, choć faktycznie pasem przylegającym do drogi publicznej z zakazem ruchu. W pierwszej lokalizacji zamknęliśmy jezdnię i zlikwidowaliśmy dwie zatoki postojowe, by później zbudować tam meble miejskie i donice, a w przygotowanej w ten sposób instalacji zasadzić nową kompozycję roślin złożoną z drzew, krzewów, bylin i traw. Na drugim terenie ustawiliśmy ławy piknikowe, które w zależności od potrzeb można łączyć w jeden długi stół lub rozłączać i rozstawiać po całym deptaku. Elementom towarzyszy również zieleń i siedziska.

Aranżacja pieszego odcinka ulicy Bankowej, fot. Paweł Jaworski

Do kształtowania warstwy wizualnej projektu użyliśmy *Wzornika kolorów Rawy* przygotowanego przez Justynę Szklarczyk-Lauer. Naukowszczyńska i projektantka opracowała go w oparciu o dokumentację fotograficzną rzeki – najbardziej typowe dla poszczególnych miejsc barwy wyspecyfikowała dzięki analizie zdjęć. Do pigmentacji farb potrzebnych do malowania elementów prototypu wybraliśmy kartę

¹ Niniejszy rozdział stanowi zaktualizowaną wersję artykułu: Paweł Jaworski, „Przekształcanie to proces” [w:] *Gazeta Uniwersytecka UŚ* #2 (302) listopad 2022.

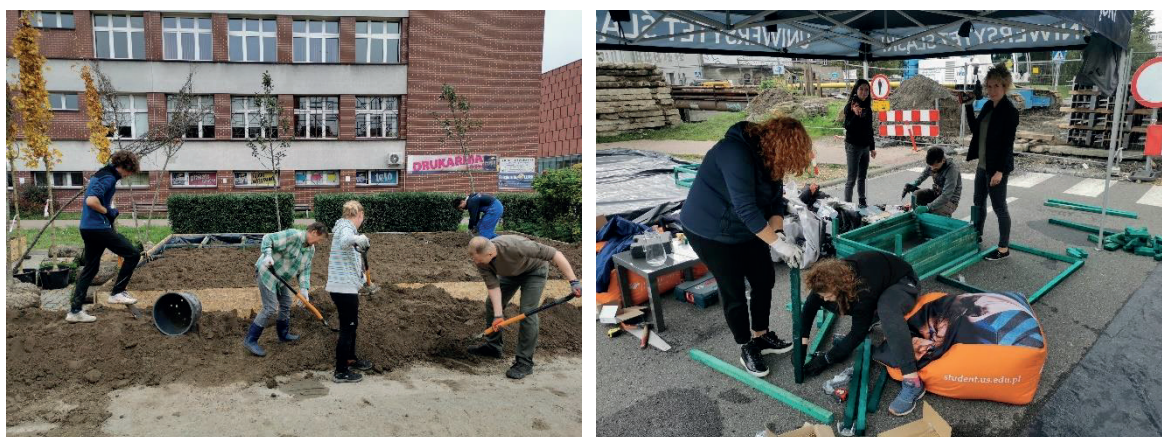
wykonaną dla odcinka uniwersyteckiego. Zainspirowało nas do tego podejście, na którym opiera się rozwiązanie graficzne: zderzanie wiedzy o środowisku i perspektywy człowieka korzystającego odpowiedzialnie z jego zasobów lub kontemplującego i analizującego jego kształt.

Obszar, który zdecydowaliśmy się przekształcić, zlokalizowany jest w centrum Katowic. Stanowi teren wewnętrzny uczelni, położony poza systemem dróg pożarowych. Poddany transformacji odcinek ulicy Pańki znajdował się ponadto na obrzeżach strefy płatnego parkowania i – pomimo swej atrakcyjności i lokalizacji w najbliższym otoczeniu Rawy – służył wyłącznie do przemieszczania się samochodem oraz darmowego parkowania aut, również nielegalnego.

W jaki sposób i dlaczego dokonaliśmy zmian?

Na opisanym powyżej obszarze wprowadziliśmy rozwiązania tymczasowe, by zademonstrować, że większa przemiana jest możliwa. Chcieliśmy również dać przestrzenny wyraz wartościom, na których chcemy oprzeć przyszłe przekształcenia. Ważne dla nas było też to, żeby myślenie urbanistyczne w formie wielkiej koncepcji inżynierskiej zastąpić procesem urbanistycznym bazującym na nauce, a realizowanym ewolucyjnie, eksperymentalnie i partycypacyjnie. Nasze działanie miało wszak przerwać impas wynikający z toczonych przez lata dyskusji, z których żadna nie znalazła jeszcze swojego finału w postaci rzeczywistej reorganizacji kampusu, nawet w mikroskali.

Prototyp skonstruowaliśmy społecznościowo, gdyż taki sposób działania przywraca właścicielstwo ludziom korzystającym z przestrzeni miejskiej nad jej kształtem. Taki gest wzmacnia współodpowiedzialność za wizję transformacji i jej przebieg, ale także buduje wspólnotę wokół zmian.

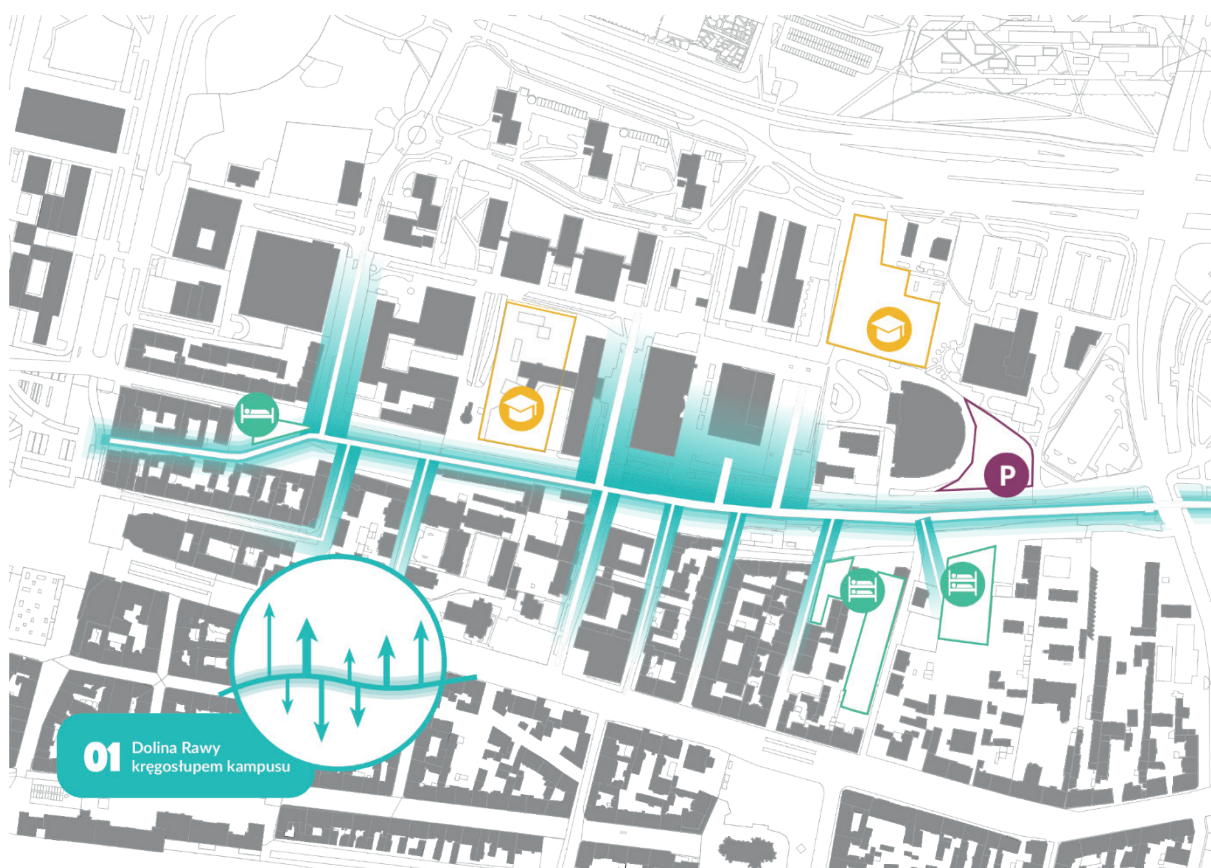

Spółecznościowe budowanie prototypu, fot. Paweł Jaworski

Forma aranżacji nie była oczywiście przypadkowa. Wybór takich, a nie innych rozwiązań bazował na rozmowach i obserwacjach, które prowadziliśmy przed rozpoczęciem eksperymentu. Dostrzegliśmy wówczas, że przestrzeń publiczna kampusu nie odpowiada na żadne inne potrzeby niż postój

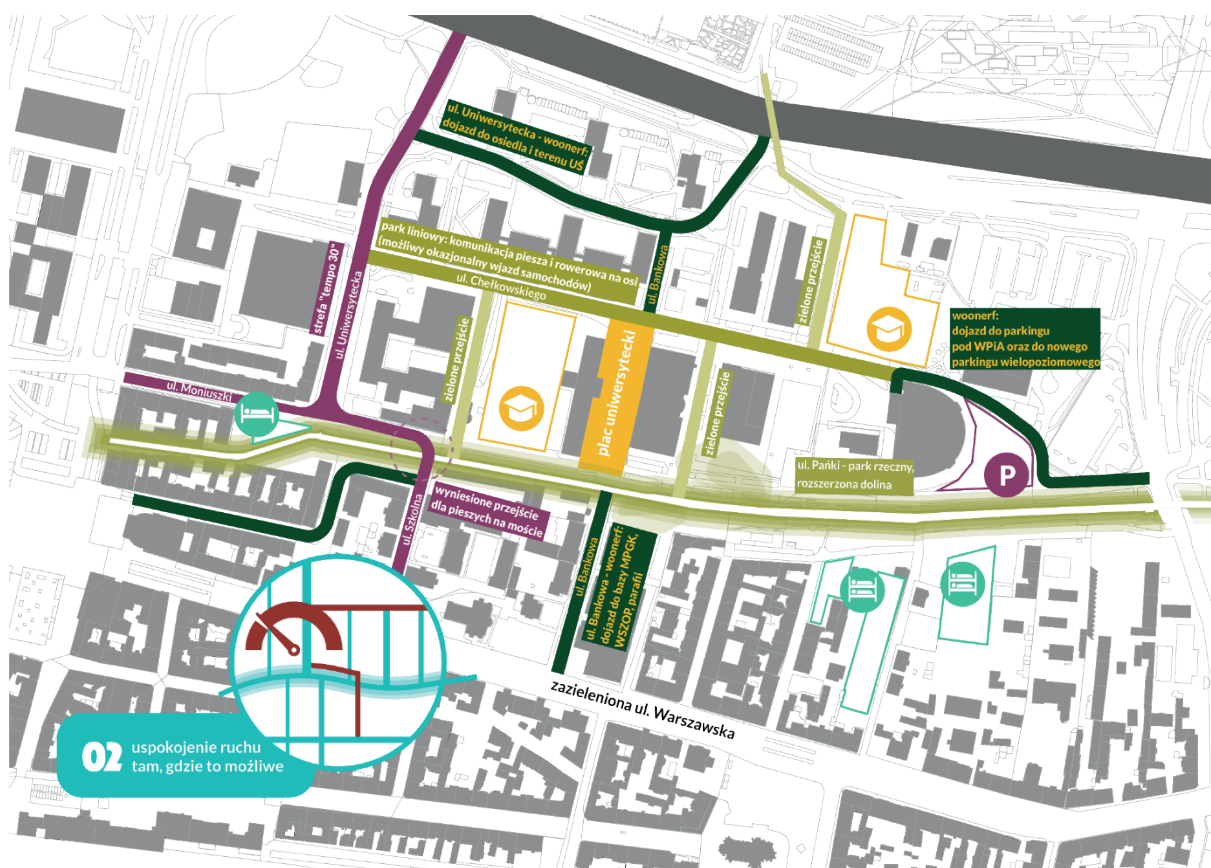
samochodów lub przemieszczanie się między budynkami akademickimi w celu załatwienia spraw zawodowych lub studenckich, a jej zagospodarowanie jest oceniane bardzo krytycznie. Chcieliśmy rozmawiać o innych funkcjach tego obszaru, więc musieliśmy doprowadzić do pierwszej przemiany. Obawialiśmy się, że prowadzenie wywiadów na parkingu pozbawi wypowiedzi bogactwa znaczeniowego i zredukuje je do wątków komunikacyjnych, a właściwie to tylko motoryzacyjnych. Jedni będą optować za likwidacją stanowisk postojowych, a drudzy – tylko ich bronić.

Ważne było dla nas i to, by projekt stał się symbolicznym rozszerzeniem doliny rzecznej. Chcieliśmy pokazać, że Rawa i jej najbliższe otoczenie są zielonym kręgosłupem kampusu, z którym można wiązać żebra – ulice i place akademickie. W ramach dalszej pracy trzeba będzie znaleźć odpowiedź na pytanie, jakimi narzędziami architektonicznymi należy rozwinąć taką ideę.

Idea przekształcania doliny Rowy i kampusu, oprac. Aleksandra Hantkiewicz-Lejman

O tym, że miejsce, które wykreowaliśmy, jest potrzebne świadczy jego późniejsze życie społeczne. Już w dniu, gdy prototyp nabrał końcowego kształtu, został on wykorzystany przez studentów – wieczorem, w wigilię oficjalnego otwarcia przearanżowanego obszaru, młodzi ludzie opuścili rektorat i zajęli wszystkie stoły piknikowe, po czym zaczęli grać w planszówki. W kolejnych dniach meble miejskie służyły swoim użytkownikom w trakcie przerw w zajęciach lub po ich zakończeniu.

Rozważane rozwiązania komunikacyjne, oprac. Aleksandra Hantkiewicz-Lejman

Jakie były kolejne etapy procesu prototypowania?

W przekształconym w opisany sposób terenie spotykaliśmy się z ludźmi, którzy się na nim codziennie lub okazjonalnie pojawiają, by rozmawiać o wizji większej przemiany śródmieścia Katowic. Eksperyment miał nas do tej dyskusji sprowokować.

Wywiady były prowadzone przez osoby związane z Metropolitalną Szkołą Prototypowania. Brali w niej udział urzędnicy z miast tworzących Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolię, a także ludzie pracujący w biurze metropolitalnym i na uczelni. Grupa była wcześniej odpowiedzialna za przygotowanie i zbudowanie prototypu.

Wywiady prowadziliśmy w różny sposób. Nie szukaliśmy przez to statystycznej reprezentacji poglądów na temat obecnego i przyszłego funkcjonowania doliny Rawy oraz kampusu, ponieważ nie realizowaliśmy badań socjologicznych. Zależało nam na znalezieniu kolejnych impulsów do planowania przekształceń. Chcieliśmy wspólnie z ludźmi użytkującymi ten obszar zastanowić się, przez kogo i w jaki sposób powinien być wykorzystywany, a także co musiałoby się zmienić, by tak się właśnie stało.

Rozmowy prowadziliśmy w okresie od października 2022 roku do stycznia 2023 roku. Zebrane informacje zostały podsumowane w kolejnej części dokumentu.

Komu to wszystko zawdzięczamy?

Prototypowanie urbanistyczne było realizowane wspólnie przez dwie instytucje: Uniwersytet Śląski i Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolię. Projekt czasowego układu i aranżacji przestrzeni publicznej wykonali: urbanistka Aleksandra Hantkiewicz-Lejman, architekt krajobrazu Michał Zarzecki i autor niniejszego opracowania, urbanista Paweł Jaworski, sprawujący równocześnie opiekę merytoryczną nad całym procesem.

Eksperyment nie doszedłby jednak do skutku bez wolontariackiego i dobrowolnego zaangażowania wielu ludzi. Są to:

- osoby mieszkające w Katowicach i innych miastach: Jakub Maciejewski, Jan Bała, Monika Sekuła, Małgorzata Listwan, Jolanta Stefanek, Mateusz Orliński, Michał Popardowski, Wojciech Mazurek, Dominik Tokarski, Iga Kalbarczyk, Filip Lejman, Piotr Dinges,
- członkinie Stowarzyszenia Mieszkańcy dla Katowic: Grażyna Prycza-Kupny i Grażyna Szczurkowska,
- osoby związane z Radą Miasta Katowice i Radą Dzielnicy Koszutka: Łukasz Borkowski, Ewa Piskor i Adrian Szymura,
- pracownicy Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii: Michał Kurzydło, Jacek Woźnikowski, Marcin Domański, Ewa Lutogniewska, Wojciech Dinges i Łukasz Zych,
- urzędnicy gminni uczestniczący w pracach Metropolitalnej Szkoły Prototypowania: Alicja Mostowik (Urząd Miasta Sosnowiec), Justyna Stolka (Miejski Zarząd Dróg i Mostów w Bytomiu), Magdalena Mike (Urząd Miejski w Dąbrowie Górniczej) i Michał Lorbiecki (Urząd Miasta Tychy),
- studenci i doktoranci Uniwersytetu Śląskiego: Anatolii Lysenko, Szymon Polański i Janusz Arabski,
- pracownicy i współpracownicy Uniwersytetu Śląskiego oraz innych uczelni katowickich: Aneta Moczowska, Ewelina Budzińska-Góra, Piotr Skrzynecki, Justyna Szostek-Aksamit, Radosław Aksamit, Adam Bała, Martyna Fołta, Małgorzata Balewska, Tomasz Nawrocki, Justyna Szklarczyk-Lauer, Anna Kopaczewska, Ryszard Koziołek, Grzegorz Hańderek i inni, którzy nawet przez krótką chwilę nas wspierali.

2. WYWIADY POGŁĘBIONE

Podstawowym narzędziem wykorzystanym przez nas do dyskusji o dolinie Rawy i kampusie Uniwersytetu Śląskiego był wywiad pogłębiony, realizowany w oparciu o przygotowany wcześniej zestaw pytań podstawowych i uzupełniających. Prośbę o podzielenie się informacjami na wskazany temat skierowaliśmy do ludzi w różny sposób związanych z tym obszarem, a kluczem doboru była właśnie różnorodności doświadczenia dotyczącego użytkowania tego miejsca.

Osoby, z którymi rozmawialiśmy, prosiliśmy o wskazanie granic terenu akademickiego, opisanie typowej wizyty w tym rejonie i jego warunków przestrzennych, scharakteryzowanie ludzi z niego korzystających, ale też wyspecyfikowanie pożądaných zmian urbanistycznych i funkcjonalnych.

Wywiady zrealizowaliśmy w dniach 20 grudnia 2022 roku oraz 23 i 25 stycznia 2023 roku.

Ogólna charakterystyka rozmówców

Przeprowadziliśmy wywiady z następującymi osobami:

- osoba A – około 45-letnia prawniczka, absolwentka Uniwersytetu Śląskiego, mieszkająca z rodziną i pracująca w centrum miasta, regularnie korzystająca z przestrzeni doliny i kampusu,
- osoba B – około 25-letnia studentka Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach, absolwentka Uniwersytetu Śląskiego, mieszkająca z rodziną w centrum miasta, wcześniej regularnie korzystająca z przestrzeni doliny i kampusu, dziś odwiedzająca ten obszar okazjonalnie,
- osoba C – około 30-letni urzędnik, mieszkający z rodziną w centrum miasta, bardzo rzadko korzystający z przestrzeni doliny i kampusu,
- osoba D – około 45-letni przedsiębiorca, absolwent Uniwersytetu Śląskiego, mieszkający sam w centrum miasta, rzadko korzystający z przestrzeni doliny i kampusu,
- osoba E – około 25-letni absolwent i jednocześnie student Uniwersytetu Śląskiego, mieszkający w centrum miasta, prawie codziennie korzystający z przestrzeni doliny i kampusu,
- osoba F – około 65-letni pracownik i absolwent Uniwersytetu Śląskiego, mieszkający w centrum miasta, prawie codziennie korzystający z przestrzeni doliny i kampusu.

Ogólna charakterystyka obszaru projektowego

Obszar projektowy to „ściśle centrum miasta” (osoba D), „rozszerzony obszar (...), rozlany, wcinający się w miasto i służący wszystkim, ale przede wszystkim studentom” (osoba A). Jego centralnymi miejscami są: deptak w ciągu ulicy Bankowej (osoby A, B, E i F), dolina Rawy (osoba A), postrzegana przez niektórych jako przestrzeń od niego odseparowana ze względu na swoją konstrukcję (osoba C), plac przed Wydziałem Humanistycznym, po przebudowie skupiający osoby związane z różnymi kierunkami

(osoba B), ulica Chełkowskiego, potencjalnie główna oś urbanistyczna całego układu, wiążąca ze sobą wszystkie budynki akademickie (osoby D i F).

Kampus jest dla jednych integralnym elementem centrum miasta i jako taki powinien być postrzegany (osoba B), dla innych stanowi azyl od miejskiego zgiełku – wyjątkową wartością tego miejsca jest dla nich komfort akustyczny, który zapewnia, lub zapewniać powinien, kontakt z przyrodą (osoba E).

Z punktu widzenia osoby, która z tego obszaru korzysta nieregularnie, pierwszą jego zauważalną cechą jest chaotyczny układ utrudniający orientację (osoba C). Wszyscy ludzie, z którymi rozmawialiśmy, nie byli w stanie niczego konkretnego powiedzieć o estetycznym ukształtowaniu przestrzeni lub oceniali je jako niesatysfakcjonujące. Jeden człowiek kampus nazwał „totalnym śmietnikiem architektoniczno-urbanistycznym” (osoba C).

Ten stan nie jest dziełem przypadku, ale realizowanych przez lata interwencji inwestycyjnych, które nie były skoordynowane za pomocą kompleksowego planu urbanistycznego². Układ był przekształcany *ad hoc*: budynki były adaptowane na nowe funkcje lub wyburzane, przez co ustępowały miejsca kolejnym obiektom, a tereny wokół nich zamieniały sposób użytkowania (osoby D i F). Dzieje się to nadal, czego świadectwem jest siedziba Wydziału Radia i Telewizji, odseparowana na razie od zdegradowanego otoczenia miejskiego.

Na tym obszarze pojawiały się też rozwiązania architektoniczne oceniane jako pozytywne same w sobie: obiekt Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej (osoba C) i wspomniana powyżej siedziba Wydziału Radia i Telewizji (osoba D).

Zamknięcie dla ruchu samochodowego – w ślad za projektem jednego ze studentów socjologii – fragmentu ulicy Bankowej zostało określone jako właściwe na poziomie idei (osoby D, E i F).

Funkcje i użytkownicy obszaru

W przestrzeni doliny i kampusu przecinają się różne trasy osób przemieszczających się po centrum Katowic, idących na przykład na ulicę Warszawską, do Altusa, Spodka czy Strefy Kultury. Otoczenie rzeki jest ponadto obszarem codziennych lub weekendowych spacerów i terenem dla biegaczy (osoby A i B) oraz miejscem wyprowadzania psów (osoby B i E).

Do dłuższego wypoczynku wykorzystywane są przede wszystkim trawiaste tereny nadrzeczne. Osoby studiujące na Uniwersytecie Śląskim pojawiają się w okolicy mostu w ciągu ulicy Bankowej i na zadrzewionym brzegu południowym położonym naprzeciwko Wydziału Prawa i Administracji (osoba E). Przestrzeń publiczna kampusu nie pełni funkcji rekreacyjnej – służy właściwie do komunikacji między

² Ten fakt potwierdził wykład Anety Borowik towarzyszący spacerowi badawczemu, z którego wnioski omówiliśmy w dalszej części niniejszego opracowania.

budynkami akademickimi i krótkiego relaksu w przerwie między zajęciami, w szczególności w trakcie tak zwanego „okienka” (osoby B i E). Podczas dłuższej przerwy ludzie pojawiają się przede wszystkim na ulicy Bankowej, która jest jedyną przestrzenią mogącą pomieścić ich większą liczbę. Teren uniwersytecki nie jest jednak w stanie zatrzymać dłużej nikogo, kto z niego korzysta, ponieważ możliwości użytkowe i wyposażenie są bardzo skromne (osoba E).

Mieszkańcy pojawiają się w przestrzeni akademickiej również w celach profesjonalnych. Korzystają wówczas z Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej oraz bibliotek wydziałowych. Przyciągają ich także konferencje branżowe (osoba A). Nie spotykają się tutaj ze znajomymi innymi niż ludzie pracujący na uczelni (osoba A).

Ze względu na styl życia osoby, z którymi rozmawialiśmy, w różny sposób opisują wieczorne i nocne funkcjonowanie obszaru projektu. Niektórzy podnoszą, że ten teren zamiera (osoba A), inni zwracają natomiast uwagę na to, że wówczas pojawiają się tutaj ludzie studiujący do późna lub przygotowujący się do imprezowania na ulicy Mariackiej (osoby B, E i F).

Przestrzeń doliny i kampusu okazjonalnie są wykorzystywane w inny sposób niż standardowy. Przed rektorem odbywał się koncert muzyczny (osoba A), nad Rawą – Festiwal Nauki (osoby A i F) i wydawnictwa jubileuszowe jednego z wydziałów (osoba F). To miejsce ożywało też w trakcie Juwenaliów, gdyż studenci organizowali spływy kajakowe (osoba F). Te działania pokazały jednak, że przestrzeń publiczna nie posiada właściwego wyposażenia w zakresie infrastruktury technicznej orazumeblowania – brakowało bezpośredniego dostępu do prądu i miejsc do siedzenia.

Zagospodarowanie przestrzenne kampusu

Infrastruktura komunikacyjna

Przestrzeń doliny i kampusu jest dobrze powiązana z otoczeniem ulicy Warszawskiej (osoba B), ale już gorzej ze Strefą Kultury (osoba C) – na tym kierunku brakuje czytelnej i wygodnej infrastruktury pieszej prowadzącej do kładki przewieszanej nad aleją Roździeńskiego (Drogowa Trasa Średnicowa). W kierunku centrum prowadzi ulica Moniuszki, kiedyś otwarta dla samochodów i szczelnie zastawiona autami, które utrudniały ruch pieszego, obecnie wygodna i bezpieczna dla ludzi poruszających się na nogach (osoby A i E). Do alei Korfa i na Koszutkę prowadzi ulica Chętkowskiego, służąca właściwie za drogę wewnętrzną obsługującą parkingi (wartownia, szlaban, łańcuchy separujące chodnik i drogę rowerową), wypełniona samochodami stojącymi legalnie lub nielegalnie na przylegających do jezdni trawnikach (osoby D i F).

W opisywanym obszarze istnieje szczątkowa infrastruktura rowerowa. Jest wykorzystywana jako dojazd do Doliny Trzech Stawów, choć nie ma ciągłości na całej trasie (osoba A). Jej stan techniczny jest niesatysfakcjonujący (osoba C).

Ukształtowanie doliny rzecznej

Z doliną Rawy związane są przede wszystkim skojarzenia negatywne. Koryto jest nazywane „trumną dla rzeki” (osoba A) lub „korytem betonowym dla ścieku” (osoba E). Pozytywnie postrzegane są natomiast fragmenty zakrzewione i zadrzewione: przy ulicy Moniuszki (osoba A), przy moście w ciągu ulicy Bankowej i na południowym brzegu, naprzeciw Wydziału Prawa i Administracji (osoba E), ale też w otoczeniu Rynku, „gdzie rzeka wygląda jakby to była Wenecja” (osoba A).

W naszych rozmowach wielokrotnie wracał temat przykrego zapachu, który odpycha każdego człowieka zainteresowanego dłuższym pobytem w tym miejscu. To jeden z ważniejszych problemów użytkowych do rozwiązania (osoby A i B).

Ukształtowanie kampusu

Negatywnie oceniana pod względem estetycznym i funkcjonalnym jest niewielka ilość zieleni i jednocześnie dominacja infrastruktury transportowej, przede wszystkim miejsc postojowych, czasami nawet wygrodzonych (osoby A, C i E). Szczególnie niekorzystnie prezentują się: otoczenie obiektu Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej (osoby A i C), plac przed Wydziałem Prawa i Administracji, nagrzewający się w lecie do wysokiej temperatury z uwagi na utwardzoną nawierzchnię (osoba A), teren zlokalizowany na zachód od rektoratu (osoba A) oraz zniszczony przez kierowców obszar przez Wydziałem Nauk Przyrodniczych (osoba B).

Deptak w ciągu ulicy Bankowej jest dla jednych obszarem o podobnych cechach jak tereny wymienione powyżej – „słabo była taka szansa, żeby ten teren bardzo uatrakcyjnić, czemu tak nie stało – może to był jeszcze ten moment mody na betonozę czy granitozę” (osoba A). Dla innych to wartościowa oaza zieleni z drzewami, które w ciągu ostatnich lat rozwinęły się w duże rośliny (osoba F). Niektórzy dostrzegają, że to również jedyne miejsce wyposażone w meble miejskie wykorzystywane przez członków społeczności akademickiej – to tu znajdują się murki z siedziskami. Na pozostałych terenach nie ma ławek pozwalających na odpoczynek w samotności oraz w grupie znajomych (osoby A i B) lub są one zniszczone jak meble w dolinie Rawy (osoba B).

Pierwszym zwiastunem większej zmiany jest pojawienie się prototypu na ulicy Pańki (osoba B).

Ważne miejsca

W przestrzeni doliny Rawy i kampusu można wyróżnić kilka miejsc szczególnie ważnych dla osób korzystających z tego terenu pod względem estetycznym, społecznym czy symbolicznym:

- Pomnik Studenta, oceniany jako rzeźba o wątpliwej wartości artystycznej, wykorzystywany jednak w trakcie protestów (w trakcie Strajku Kobiet ubrany był w biustonosz – osoba F),

- kiosk przed Wydziałem Nauk Społecznych – centrum lokalnego życia i miejsce spotkań pracowników uczelni (osoba F),
- mozaiki i murale umieszczone na ścianach szczytowych budynków dydaktycznych (osoba D),
- galeria graffiti na betonowym korycie Rawy (osoby B i D).

Wytyczne do przyszłych przekształceń

Idee ogólne

Osoby, z którymi rozmawialiśmy, wskazywały na kilka zasad ogólnych związanych z przyszłym ukształtowaniem obszaru projektu:

- opracowaniem warto objąć cały teren rozciągający się między kampusami Uniwersytetu Śląskiego oraz Uniwersytetu Ekonomicznego, a także łączący je fragment doliny Rawy (osoba D),
- obszar powinien być zintegrowany z centrum miasta, a nie od niego wyodrębniony (osoby A, B i D), należy go wpisać w szerszą wizję uspokojenia i ograniczenia ruchu samochodowego, z którą zgodne są dokonana przebudowa alei Korfantego i dziejąca się przebudowa ulicy Warszawskiej (osoba F),
- obszar powinien służyć społeczności akademickiej w każdym aspekcie związanym z funkcjonowaniem uczelni w okresie prowadzenia zajęć i po ich zakończeniu (osoby D i E), ale też mieszkańcom Śródmieścia poszukującym oferty w zakresie kultury i edukacji naukowej (osoba A) oraz pracownikom biurowców znajdującym się w otoczeniu (osoby D i F),
- rozwiązanie przestrzenne powinno być skupione wokół tematu wody i gospodarowania wodami opadowymi (osoba A) oraz zieleni jako elementu zapewniającego komfort termiczny i akustyczny (osoby A i E, obszar powinien być „zielonym, miejskim parko-miastem, taką hybrydą” – osoba D),
- przy komponowaniu zieleni warto wyznaczyć obszary, które będą pielęgnowane społecznie przez ludzi związanych z kampusem uniwersyteckim (osoba E),
- kompozycja urbanistyczna powinna być zorganizowana wokół dwóch osi – ulicy Chełkowskiego, łączącej wszystkie budynki akademickie (osoby D i F) oraz doliny Rawy, zapewniającej rekreację i wypoczynek (osoby A, C, D i E),
- proces przekształcania przestrzeni warto rozpocząć od „działań zaczepnych” – wprowadzenia kolejnych mozaik i murali oraz neonów dodatkowo służących identyfikacji wizualnej, stanowiących punkt wyjścia do moderowanej przez Uniwersytet Śląski społecznej dyskusji o przyszłości tego terenu (osoba D),
- interwencje artystyczne należy wpleść także w koncepcję przekształceń trwałych (osoba D),
- wyposażenie przestrzeni powinno być w czytelny sposób związane z nauką i dydaktyką, ich rola powinna być wyeksponowana (osoba E), jednak wszystkie rozwiązania techniczne powinny być elastyczne, by nie blokowały realizacji różnych wydarzeń (osoba F).

Ukształtowanie doliny rzecznej

Betonowe koryto rzeki powinno zostać rozbite (osoba A, B i E, niektórzy wątpią w możliwość realizacji takiego scenariusza – osoba B). Pozwoli to wytworzyć zielony korytarz o przekroju trapezowym, z brzegami o łagodnych spadkach, które mogą stać się miejscem do siedzenia i wypoczywania w bezpośrednim sąsiedztwie Rawy (osoba E). Wtedy możliwe będzie też wprowadzenie funkcji sportowej (osoby C i E).

Obszar całej doliny powinien być według jednych „udziczony”, zalesiony (osoba A), a według innych – jedynie dodatkowo zazieleniony, by wykreować „azyl, czyli coś, co jest trochę wycięte z tego miasta” (osoba E) albo intensywnie użytkowany teren sportowo-rekreacyjny (osoba C).

Ukształtowanie kampusu

Dla wszystkich osób, z którymi rozmawialiśmy, istotne były likwidacja miejsc postojowych na poziomie terenu i wprowadzenie zieleni, która będzie miała funkcje estetyczne, ekologiczne, rekreacyjne i separacyjne (zapewni oddzielenie wizualne obiektów akademickich od siebie – osoba E). Ludzie wskazywali nie tyle na rozwiązania parkowe, ale śródmiejskie – aleje, skwery i trawniki (osoba A), na których jasno rozgraniczone są obszary do piknikowania i komunikacji pieszej (osoba B). Poszczególne tereny powinny być odpowiednio uzbrojone i wyposażone, by w ciepłe dni możliwe było uczenie się i pracowanie w plenerze (osoba F).

W zielonej przestrzeni publicznej powinny pojawić się miejsca do prowadzenia zajęć plenerowych, przede wszystkim otwartych wykładów z różnych dziedzin (osoby E i F). Pozwoli to na swobodne uczestnictwo w poszczególnych działaniach studentom różnych kierunków i mieszkańcom zainteresowanym nauką, w tym dzieciom i młodzieży szkolnej (osoba F). Należy przewidzieć też rozwiązania pozwalające na spotkanie się i jedzenie, w tym zarówno w plenerze, jak i w obiekcie (osoby B, C, D i E). Oferta w lokalach powinna być kontrolowana, by przyciągała nie tylko członków społeczności akademickiej, ale też mieszkańców (osoba D).

Przekształcony kampus należy postrzegać jako rozszerzenie Strefy Kultury w niezobowiązującej formie, jako miejsce realizacji kameralnych wydarzeń, na przykład pokazów filmowych (osoby C i F). Taka wizja nie stoi w sprzeczności z opisanymi powyżej ideami, gdyż wskazana działalność może być prowadzona w określonych porach dnia i roku (osoby C i E). Zmiennością funkcji należy po prostu prawidłowo zarządzać.

Umeblowanie powinno zapewniać wypoczynek w samotności lub spotkanie się w większej grupie (osoby A, B i E). Meble powinny być przynajmniej częściowo mobilne, by można było aranżować przestrzeń publiczną według własnego uznania (osoba B).

W obrębie kampusu powinien zostać wytworzony plac do wspólnego użytkowania przez całą społeczność akademicką, na co dzień przez studentów różnych kierunków (osoba B). Teren powinien być zadaszony przynajmniej w części, by można go było wykorzystywać przez cały rok (osoba E). Takie miejsce powinno stać się przestrzenią politycznie aktywną do organizacji protestów i masowych zgromadzeń (osoba F).

Inspiracje projektowe

Negatywnym punktem odniesienia prac projektowych powinny być:

- ulica Mariacka, na której dominuje głośna rozrywka (osoba A),
- ulica Warszawska jako ciąg obsługujący duże potoki ruchu, wypełniony hałasem komunikacyjnym, zatłoczony i pozbawiony zieleni (osoba A).

Pozytywnym rozwiązaniem referencyjnym powinny być:

- kampus uniwersytecki w Dublinie jako miejsce łączące historyczne i współczesne budynki akademickie oraz zielone przestrzenie publiczne (osoba A),
- kampus uniwersytecki w Dusseldorfie jako miejsce kompleksowo zaprojektowane i gęsto zabudowane (pomimo swej modernistycznej genezy), podporządkowane komunikacji pieszej i rowerowej, z centralnym deptakiem łączącym budynki dydaktyczne, stołówkę i bibliotekę, wyposażone w zieleń i miejsca do siedzenia (osoba D),
- tereny użytkowane tymczasowo jako plenerowe przestrzenie gastronomiczno-koncertowe oraz miejsca wydarzeń społecznych – Fabryka Pełna Życia w Dąbrowie Górniczej, taras Spodka i plac Miarki w Katowicach (osoba C).

3. SPACERY BADAWCZE

W ramach działań partycypacyjnych towarzyszących prototypowaniu zorganizowaliśmy również dwa rodzaje spacerów badawczych: dwa spotkania otwarte składające się z części edukacyjnej i dyskusyjnej oraz jedno spotkanie zamknięte.

3.1. Spacer otwarty

Spacer otwarty rozpoczynały się od wykładu historycznego lub biologicznego dotyczącego Rawy i jej otoczenia, autorstwa Anety Borowik lub Mirosława Nakoniecznego. Były one punktem wyjścia do dyskusji z osobami uczestniczącymi w wydarzeniu na temat obecnego i przyszłego kształtu tego miejsca.

Spacer przeprowadziliśmy 12 i 17 listopada 2022 roku.

Spacer w dniu 12 listopada 2022 roku z udziałem Anety Borowik, fot. Aleksandra Hantkiewicz-Lejman

Podsumowanie

Tematem skupiającym uwagę osób uczestniczących w spacerach była dolina Rawy. Ludzie wskazywali na pozytywne i negatywne aspekty zagospodarowania i funkcjonowania tej przestrzeni – podnosili, że odcinek przy ulicy Moniuszki jest szczególnie atrakcyjny krajobrazowo ze względu na obecność zieleni i bliskość historycznej architektury. Fragment położony na wschód od ulicy Bankowej służy przede wszystkim komunikacji, a zatrzymanie kogokolwiek w tym miejscu na dłużej jest trudne z uwagi na brak zieleni. Na tym terenie przez większą część roku jest albo za zimno, albo za gorąco na swobodne odpoczywanie. Co więcej, ławki są zaniedbane i zamontowane w taki sposób, że nie można na nich spocząć i czuć się intymnie.

Koryto rzeki zostało zaprojektowane w istniejącej formie ze względu na uwarunkowania górnicze. Jest ono ponadto przygotowane do przyjmowania wody z deszczy nawalnych o dużej objętości. W związku z tym jego potencjalna przebudowa – będąca realizacją społecznych wyobrażeń o zielonej i dostępnej przestrzeni nadrzecznej – stanowi wyzwanie hydrotechniczne. Jeżeli nie uda się przeprowadzić

większej transformacji, można dokonać mniejszych zmian botanicznych: zasadzić blisko konstrukcji betonowej drzewa oraz mniejsze rośliny jak wysoce miododajny rdestowiec japoński (próba jego usunięcia jest z góry skazana na porażkę). Dodatkowo można wspierać rozwój fauny rzecznej poprzez umieszczenie w korycie kamieni (schronisko dla niewielkich organizmów wodnych) lub spiętrzenie wody (teren dla kaczek).

W przestrzeni kampusu istnieje szereg rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych, które warto wyeksponować lub zachować. Pierwszą grupę tworzą akcenty plastyczne (mozaiki na ścianach budynków akademickich). Drugim elementem jest ogródek społeczny przy Wydziale Nauk Przyrodniczych (w miejscu nieistniejącego już ogrodu botanicznego), spontanicznie urządzonego przez pracowników uniwersytetu, ale chętnie odwiedzany przez starszych mieszkańców bloków zlokalizowanych przy ulicy Uniwersyteckiej. Idea wspólnego uprawiania zieleni warta jest rozwijania w ramach koncepcji Zielonej Strefy Nauki. Jeżeli pojawi się pomysł użycia roślin jadalnych, trzeba sprawdzić parametry chemiczne gleby.

Wartościową instytucją jest Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka, jednak sam obiekt jest odseparowany od otoczenia. W ramach projektu warto więc rozważyć stworzenie strefy do czytania w plenerze – w miejscu pustego placu, urządzonego na południe od obiektu. Taki obszar powinien być zazieleniony i wyposażony w wygodne siedziska.

Uporządkowania na pewno wymaga kwestia parkowania. Istnienie licznych stanowisk na powierzchni terenu ogranicza jego funkcjonalność, a co więcej – z uwagi na brak ograniczeń wjazdu – ściąga ruch zewnętrzny w obręb kampusu. Prowadzi to do trwałej degradacji przestrzeni publicznej: zielen przed wspomnianym już Wydziałem Nauk Przyrodniczych została już zniszczona, chodnikach ulicy Pański są regularnie zastawiane autami.

Idee projektowe zapisane w prototypie są wartościowe i wymagają rozwijania w formie trwałej. Dotyczy to zarówno zwiększenia powierzchni terenów zielni, jak i wprowadzanie nowych mebli miejskich w miejscach, które dotychczas były ich pozbawione.

3.2. Spacer zamknięty

Spacer z udziałem Krzysztofa Wostala z Fundacji Transgresja, osoby głuchoniewidomej, skoncentrowany było na zagadnieniu dostępności. Zorganizowaliśmy go 23 listopada 2022 roku.

Trasa spaceru obejmowała tereny przekształcone w trakcie prototypowania, to znaczy fragmenty ulic Pański i Bankowej. Nasz rozmówca zwrócił uwagę na jeden problem urbanistyczny i szereg szczegółowych zagadnień techniczno-użytkowych.

Podsumowanie

Dla osób niewidomych i niedowidzących kluczową kwestią jest stałość przebiegu i przewidywalność trasy poruszania się. W związku z tym na głównych ciągach łączących najważniejsze punkty w mieście z kampusem i w obrębie samego kampusu nie należy zbyt często wprowadzać zasadniczych interwencji architektonicznych i dopuszczać montażu elementów mobilnych, zmieniających swoją lokalizację. Takie tereny należy oznaczyć pasami w kontrastowym kolorze.

Jedną z najczęściej spotykanych i najbardziej uciążliwych barier na takich ciągach stanowią samochody nielegalnie zaparkowane na chodnikach i w rejonie przejść dla pieszych. Nie tylko ograniczają szerokość przestrzeni komunikacyjnej, ale też powodują utratę orientacji w terenie, co w przypadku osób niewidomych i niedowidzących sprawia, że nie mogą oni kontynuować marszu bez czasochłonnego rozeznania przeszkody lub prośbienia o pomoc.

W przestrzeni komunikacyjnej warto zachować krawężniki lub wprowadzać wyraźne elementy liniowe, gdyż stanowią one naturalną prowadnicę dla białej laski. Należy jednak obniżać niweletę na wjazdach i zjazdach czy przejściach, by uniknąć barier ograniczających drożność głównych ciągów pieszych.

Wszelkie nowowprowadzane elementy wyposażenia przestrzeni publicznej, trwałe lub tymczasowe, a stanowiące potencjalnie barierę dla osoby niewidomej lub niedowidzącej, należy oznaczyć u podstawy, w miejscu styku z gruntem. Natomiast znaki drogowe należy montować na wysokości wskazanej w przepisach technicznych. Wówczas każdy z takich obiektów i elementów uda się najpierw namierzyć za pomocą laski i przez to uniknąć uderzenia ciałem lub głową.

Należy dbać o to, by drzewa i krzewy nie wystawały poza obszar zieleni. Żaden z elementów rośliny nie powinien pojawiać się w świetle ciągu pieszego, gdyż może być potencjalnie przeszkodą przy przejeździe na wózku lub przejściu z białą laską.

Przy projektowaniu mebli miejskich należy wziąć pod uwagę następujące zasady:

- na elementach przeznaczonych do siedzenia powinny być zamontowane podłokietniki lub inne elementy wspomagające siadanie i wstawanie, zapewniające stabilne podparcie dla ramion lub dłoni przy odpychaniu się,
- przy stołach należy wydzielić miejsce bez siedziska, by osoba poruszająca się na wózku mogła wjechać pod blat i zająć miejsce,
- donice z zielenią należy umieścić na wysokości minimum 40 cm, dzięki czemu osoby poruszające się na wózkach lub mające problemy ze schylaniem się, będą mogły obserwować z bliska i wąchać rośliny lub ich dotykać.

Wskazanych reguł nie trzeba używać do projektowania każdego mebla miejskiego. Należy jednak zadbać o to, by przynajmniej część spełniała wskazane kryteria dostępności.

3. ANKIETA GRAFICZNA

Kolejne działanie było próbą uchwycenia głosu społeczności akademickiej w dyskusji o przyszłym funkcjonowaniu i zagospodarowaniu kampusu, w której efekt skali uzyskuje się poprzez rezygnację z zakresu pozyskiwanych informacji, w szczególności o argumentacji leżącej u podstaw głoszonych poglądów i sprzecznościach pomiędzy deklarowanymi preferencjami i rzeczywistymi zachowaniami (z tego powodu zgromadzone dane mają ograniczone zastosowanie w projektowaniu i nie mogą stanowić bezpośredniej inspiracji do tworzenia rozwiązań).

Wywiady prowadziliśmy w dniach 27 października, 23 listopada i 4 grudnia 2022 roku oraz 19 stycznia 2023 roku.

Wywiady realizowane w oparciu o ankietę graficzną w dniu 27 października i 23 listopada 2022 roku, fot. Paweł Jaworski i Aleksandra Hantkiewicz-Lejman

Przeprowadziliśmy wywiady z 50 osobami, prawie wyłącznie ze studentami (38) i pracownikami Uniwersytetu Śląskiego (11), bywającymi tu kilka razy w tygodniu (29) lub wręcz codziennie (18).

Sposób użytkowania

Pożądane aktywności, na które zwracali uwagę nasi rozmówcy, to przede wszystkim niekomercyjna rekreacja i wypoczynek, która może być realizowana samotnie lub w towarzystwie, ale raczej w spokoju, czy wręcz w ciszy: spacerowanie (46), obserwowanie fauny i flory czy karmienie zwierząt (37), siedzenie na jednej z ławek (44) lub bezpośrednio nad rzeką (43), leżenie na trawie (38), uczenie się i czytanie książek (39) oraz spotykanie się ze znajomymi (45).

Równie ważne jest jednak wprowadzenie funkcji gastronomicznej, gdyż wielu ludzi uznało zasadność zorganizowania kawiarni plenerowej, w której mogliby kupić kawę czy lody (43). Takie rozwiązanie nie powinno jednak wykluczać możliwości swobodnego piknikowania (35).

Wyróżnić należy wyraźne poparcie dla nadania przestrzeni publicznej charakteru dydaktycznego. Większość osób oczekuje wytworzenia infrastruktury służącej organizacji na terenie zewnętrznym kampusu zajęć dydaktycznych (43) oraz pokazów filmów, spektakli i wystaw (34).

Zagospodarowanie przestrzenne

Rozwiązania urbanistyczne powinny cechować się dużym udziałem zieleni (50). Nie można jednak wskazać jednoznacznej preferencji dotyczącej charakteru całej kompozycji. Większość osób widzi kampus jako obszar zakomponowany na wzór parku, w sposób zachęcający do kontaktu z przyrodą (30). Liczna mniejszość preferuje rozwiązania bardziej uporządkowane, w których roślinność stanowi element układu uzupełniający funkcje inne niż ekologiczna (20).

Podobnie rozkładają się preferencje dotyczące Rawy i jej otoczenia. Wyraźne jest poparcie dla rozróżnienia doliny i przebudowy koryta w kształcie przypominającym naturalny bieg rzek (27), następnie dla utrzymania betonowego koryta i humanizacji doliny wyłącznie poprzez wprowadzenie rozwiązań rekreacyjnych i nasadzenia (22) – wynika to zapewne z poczucia, że większe przekształcenia są w ogóle niemożliwe lub nieosiągalne w najbliższym czasie.

Przyjrzenie się odpowiedziom dotyczącym szczegółowych kwestii związanych z kształtowaniem kampusu pozwala zarysować trochę inny obraz niż przedstawiony powyżej. Dominująca grupa rozmówców deklaruje, że w gęsto nasadzonej zieleni powinny pojawić się ciągi komunikacyjne o regularnym kształcie i utwardzonej nawierzchni, dostosowane do potrzeb ludzi o różnych potrzebach motorycznych (35). Na pytanie precyzujące poglądy w tej kwestii uzyskaliśmy wskazanie, że powinno to być właściwie połączenie nawierzchni przepuszczalnych i nieprzepuszczalnych (32). Dużo mniejsze grono tereny komunikacji utworzyłoby w formie nieutwardzonych przebiegów (12) – precyzyjnie: ciągów o nawierzchni w większości przepuszczalnej, z elementami utwardzonymi (17). Kilka osób, deklarujących poparcie dla uporządkowanych rozwiązań urbanistycznych z dużym udziałem zieleni, wskazało równocześnie, że większość terenu powinna być utwardzona (3).

Elementy architektoniczne powinny być wykonane – według większości – z materiałów naturalnych, przede wszystkim z drewna (30), a według mniejszości – industrialnych, takich jak blacha i korten (13), czy minimalistycznych, betonu i kamienia (7). Prawie wszyscy rozmówcy zainteresowani są jednocześnie montażem mebli drewnianych (48), o kształtach nieszablonowych i dostosowanych do parkowego charakteru przestrzeni (42) lub klasycznych (6).

